

УДК 342.841(477)

Качинська Мар'яна Олександрівна –

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративної діяльності поліції
факультету №3 Харківського національного
університету внутрішніх справ

Mariana O. Kachynska –

candidate of juridical sciences,
associate professor of police administrative activities,
Faculty No. 3 of Kharkiv National University of Internal Affairs
(27 pr. Lva Landau, Kharkiv, Ukraine)

Жорстоке поводження з дитиною як прояв насильства в сім'ї

У статті розглянуто жорстоке поводження з дитиною як прояв насильства в сім'ї. Звернуто увагу на правове регулювання попередження та протидії правопорушенням на сімейно-побутовому ґрунті. Проаналізовано прояви жорстокого поводження з дітьми. Детально розглянуто випадки встановлення статусу дитини, що опинилась у складних життєвих обставинах. Проаналізовано окремі особливості кримінально-правової та адміністративно-правової кваліфікації вчинення сексуального, фізичного насильства в сім'ї.

Ключові слова: жорстоке поводження з дитиною, насильства в сім'ї над дитиною, дитина, тяжкі життєві обставини, охорона дитинства.

В статье рассмотрено жестокое обращение с ребенком как проявление насилия в семье. Обращено внимание на правовое регулирование предупреждения и противодействия правонарушениям на семейно-бытовой почве. Проанализированы проявления жестокого обращения с детьми. Подробно рассмотрены случаи установления статуса ребенка, оказавшегося в сложных жизненных обстоятельствах. Проанализированы отдельные особенности уголовно-правовой и административно-правовой квалификации совершения сексуального, физического насилия в семье.

Ключевые слова: жестокое обращение с ребенком, насилия в семье над ребенком, ребенок, тяжелые жизненные обстоятельства, охрана детства.

M.O. Kachynska Child Abuse as a Form of Domestic Violence

The article deals with child abuse as a form of domestic violence. The author shows the statistics of domestic violence, members of family who can be the victims, gender features of the victims. Statistic of child abuse in the world, causes of child injuries have been addressed.

Attention is paid to the legal regulation of prevention and fight against all forms of domestic violence. Basic Law of Ukraine states that any person shall enjoy equal rights and opportunities regardless of age, gender or other characteristics. It has been mentioned that one of the main objectives of a number of public authorities is to protect the legitimate rights and interests of children and adults.

The author has dealt with the nature and status of cases in which the child faced difficult life circumstances. Attention has been paid to the fact that a minor is considered to be in harsh life conditions when he gets into conditions which negatively influence his life, health and development caused by domestic violence.

The article discusses the concept of child abuse. Its manifestation has been analyzed. The author has investigated thoroughly the individual features of criminal and administrative qualification of child abuse.

Keywords: child abuse, domestic violence against a child, a child, severe life circumstances, child protection, domestic violence.

Постановка проблеми. Потерпілими від насильства на сімейно-побутовому ґрунті стають

безпосередньо члени сім'ї, а саме особи, що перебувають у шлюбі (незалежно від статі),

особи, що фактично проживають однією сім'єю, їхні діти та інші особи, які перебувають під опікою чи піклуванням, родичі прямої чи непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання [1, с.27]. Якщо здійснити розподіл потерпілих від насильства в сім'ї відповідно до статті, то кількість потерпілих жінок становить 90-95%, відповідно кількість потерпілих чоловіків 5-10 %. Розглядаючи кількість потерпілих від насильства в сім'ї за віковою ознакою, то близько 40 % становлять діти і 60% повнолітні члени сім'ї. За різними даними щорічно у світі 2 млн. дітей у світі стають потерпілими від насильства, 40 млн дітей у світі страждають від інвалідності. Означені травми діти отримали у родині у тому числі [2, с.206].

Вказане зазначає актуальність дослідження жорстокого поводження з дитиною як прояву насильства в сім'ї. Захист основних прав та свобод людини й громадянина загалом і дитини зокрема у всіх сферах суспільного життя, у тому числі й у сім'ї, є одним із головних завдань правової держави. Саме тому, вивчення та аналіз жорстокого поводження з дитиною як прояву насильства в сім'ї набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні питанню вивчення насильства в сім'ї було проведено багатьма вченими України та зарубіжжя, а саме, О.Бандурки, І.Банкурки, Є.Б'єнковської, О.Джафарової, Л.Келлі, К.Левченко, У.Новаковської, Н.Матюхіної, Р.Мельника, С.Косенко, Л.Шевченко та інших.

Невирішені раніше проблеми. Проте, звертаючи увагу на реформування діяльності державних органів охорони правопорядку, у тому числі Національної поліції України, приведення національного законодавства у відповідність до норм Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби із цими явищами 2011 року, зміною свідомості пересічного жителя країни окремі прояви насильства на сімейно-побутовому ґрунті, а саме жорстокого поводження з дітьми потребують подальшого наукового з'ясування.

Правове регулювання попередження насильства над дітьми здійснюється нормами низки нормативних актів, а саме:

- Конституція України [3];

- Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» [4];

- Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III [5];

Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [6];

- Наказ МВС України та Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 07 вересня 2009 року №3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» [7];

- Наказ Міністерства соціальної політики України, МВС України, МОН України, МОЗ України від 19 липня 2014 року №564/836/945/577 від 19 серпня 2014 року «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення» [8] та ін.

Конституція України проголосила, що кожна особа незалежно від національного, майнового, соціального походження, релігійних, політичних переконань, статі, віку та будь-яких інших ознак є рівною у своїх правах й має рівні можливості щодо їх реалізації [3].

Права дітей у відносинах з іншим членами сім'ї та суспільстві регламентовані у **Законі України «Про охорону дитинства»** від 26 квітня 2001 року № 2402-III. Відповідно до положень вказаного нормативного акту особа, що не досягла 18 річного віку визнається дитиною. У випадку, коли неповнолітній потрапив в умови, що негативно впливають на його життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку із насильством та жорстоким поводженням у сім'ї визнається таким, що опинився у складних життєвих обставинах [5].

Статус дитини, що опинилась у складних життєвих обставинах надається у випадку встановлення за результатами оцінки потреб дитини того, що вона потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку із:

- зі станом здоров'я (інвалідністю чи тяжкою хворобою);

- безпритульністю (діти-безхатченки);
- вчиненням правопорушень, перебуванням на профілактичних обліках у підрозділах ювенальної превенції поліції;
- залученням до найгірших форм дитячої праці;
- наявністю наркотичної, психотропної, алкогольної або інших видів залежності;
- ухилення батьків чи осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків та функцій щодо дитини;
- випадками стихійного лиха, епідемій, епізоотій, техногенних аварій та будь-яких катастроф;
- воєнних дій чи збройних конфліктів тощо [5].

Жорстоке поводження з дитиною слід розуміти, як будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею, у тому числі:

- втягнення дитини в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства;
- примушування дітей до участі у створенні творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм або інших предметів порнографічного характеру;
- ситуації, за яких дитина стала свідком кримінального правопорушення, внаслідок чого існує загроза її життю або здоров'ю;
- статеві зносини та розпусні дії з дитиною з використанням: примусу, сили, погрози, довіри, авторитету чи впливу на дитину, особливо вразливої для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного середовища, у тому числі в сім'ї;
- будь-які незаконні угоди щодо дитини, зокрема: вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини [4].

Координатором заходів щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними або загрози його вчинення є служба у справах дітей.

Відзначимо, що насильство в сім'ї над дітьми відзначається значною латентністю.

*Діти у силу свого психологічного, фізичного розвитку не завжди можуть усвідомити, що стають потерпілими від протиправних дій. Особливо це стосується немовлят, дошкільнят, дітей молодшого шкільного, шкільного віку. У такому випадку велика увага приділяється діяльності поліцейських у співпраці із загальноосвітніми школами, педіатричними відділеннями медичних установ, громадськістю тощо. Розглянемо **ознаки насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення над дитиною:***

- індикатори фізичного насильства над дитиною: тілесні ушкодження; часті переломи, травми; нехарактерні ушкодження; ушкодження на тілі у вигляді предметів (бляшка від поясного ремня тощо) поведінкова реакція (агресія, депресія, замкненість) тощо;

- індикатори сексуального насильства над дитиною: травми статевих органів; нехарактерні інфекційні захворювання, що передаються статевим шляхом; підліткова вагітність; знання, що не відповідають віку дитини (досвіду однолітків) щодо інтимних відносин між чоловіками та жінками; поведінкова реакція;

- індикатори економічного насильства над дитиною: дитина одягнена не відповідно до сезону, віку, статті, одяг брудний, не придатний для носіння, не відповідає кліматичним умовам місцевості; від дитини йде неприємний запах, вона брудна; у дитини наявні хронічні ("запущені") хвороби (не сановані зуби, захворювання шкіри, воші, лишаї), інші будь-які захворювання, які діагностуються лише медичними працівниками; дитина анорексичної статури; дитина просить їжу, притулок для ночівлі, тимчасового перебування у сторонніх; поведінкова реакція;

- індикатори психологічного насильства над дітьми: відчуження; агресія; апатія, небажання контактування з оточуючими; спроби самогубства; фізичні прояви (заїкання, енурез, відставання у розвитку від своїх однолітків тощо) та ін.

Алгоритм дій поліцейського при виявленні випадків насильства в сім'ї над дитиною вповноважений:

- цілодобово приймати інформацію про факти жорстокого поводження з дітьми або загрозу їх вчинення;

- у випадку усного повідомлення поліцейський складає протокол усної заяви або рапорт про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення), де вказує: прізвище, ім'я, по батькові постраждалої дитини, інформація про особу, яка жорстоко поводитися з дитиною чи реально мала такий намір, час і місце випадку, інші необхідні обставини;

- при отриманні інформації про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення) поліцейський уживає заходів щодо її внесення до журналу Єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події;

- усі заяви, повідомлення, протоколи усної заяви, рапорти про факти жорстокого поводження з дітьми (загрозу його вчинення) розглядає керівництво відділу (відділення) поліції та надає письмові резолюції працівникам сектору превенції, слідчих підрозділів щодо необхідних заходів для подальшого прийняття рішення згідно із законодавством;

- після отримання заяви, повідомлення, складання протоколу усної заяви або рапорту про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення) слідчий за наявності ознак кримінального правопорушення доповідає про це начальникові слідчого підрозділу для внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформує начальника;

- за результатами перевірки по факту звернення про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу щодо його вчинення) повідомляються батьків дитини або осіб, які їх замінюють (якщо не вони є винуватцями жорстокого поводження з дитиною або загрози його вчинення), служба у справах дітей та у разі потреби органи прокуратури та суд [8].

Звернемо увагу, у випадку вчинення фізичного чи сексуального насильства в сім'ї це відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України справи приватного обвинувачення [9]. У таких випадках провадження може бути почате за заявою потерпілої особи, окрім випадків коли потерпіла особа це дитина, у такому випадку вказана заява не є необхідною. Що ж робити, коли дитина не стає потерпілим від фізичного, статевого насильства, проте систематично стає свідком як один член сім'ї наносить тілесні ушкодження іншому? Потерпіла особа не бажає звертатись до

поліції із будь-якими заявами та продовжує терпіти насильницьку поведінку агресора. Однак, коли з такою сім'єю проживає неповнолітній порушуються його права. А саме, гарантовані Законом України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III умови духовного та морального розвитку дитини [5].

У даному випадку дитина стає потерпілим від психологічного насильства з боку дорослих членів сім'ї. В наслідок чого могла бути чи була завдана шкода її психічному або й фізичному здоров'ю. Тому є необхідним складання адміністративного протоколу за статтю 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме вчинення психологічного насильства в сім'ї.

Розглядаючи питання вчинення насильства в сім'ї, реальної загрози його вчинення над дітьми або випадки, коли діти стають свідками вибіркового або тривалого насильства між членами родини, проявляється явище «соціальної естафети». Було встановлено, що у 2/3 випадків діти копіюють модель поведінки своїх батьків. Саме тому у дитини, яка бачила систематичне насильство над одним із близьких з боку іншого члена родини ймовірність копіювання такою поведінки майже 75 %. Це не стосується лише хлопчиків, маленька дівчинка, яка у дитинстві бачила агресивну поведінку батька відносно матері, у дорослому житті буде підсвідомо шукати такого партнера із поведінкою свого батька. Сама ж у свою чергу буде копіювати віктимну поведінку матері [1].

Отже, жорстоке поводження з дітьми як прояв насильства в сім'ї це найганебніше явище будь-якого сучасного суспільства. Останнє порушує основні права та свободи дитини у всіх сферах її життєдіяльності, що проголошені та гарантовані нормами національного та міжнародного законодавства. Низка державних органів залучена до попередження та протидії жорстокому поводженню з дітьми. На шляху ефективного виконання своїх завдань вказаними органами існує ряд проблем, у тому числі недосконалість національного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Качинська М. О. Причини латентності насильства в сім'ї / М. О. Качинська // Журнал східноєвропейського права. – 2016. – № 33. – С. 27-32.
2. Бандурка О. І. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні : монографія / О. І. Бандурка. – Харків : Золота миля, 2015. – 408 с.
3. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Про попередження насильства в сім'ї : закон України від 15 листопада 2001 року № 2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>.
5. Про охорону дитинства : закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
6. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21 листопада 1992 року № 2811-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>.
7. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї : спільний наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та МВС України від 07 вересня 2009 року №3131/386 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>.
8. Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення : Наказ Міністерства соціальної політики України, МВС України, МОН України, МОЗ України від 19 липня 2014 року № 564/836/945/577 від 19 серпня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14>.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України №4651-VI від 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

References

1. M. O. Kachynska, Prychyny latentnosti nasylstva v simi / M. O. Kachynska // Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava. – 2016. – No. 33. – Pp. 27-32.
2. O. I. Bandurka, Kryminalno-pravovy zakhyst dytynstva v Ukraini : monohrafiia / O. I. Bandurka. – Kharkiv : Zolota mylia, 2015. – 408 p.
3. Konstytutsiia Ukrainy : zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 No. 254k/96-VR [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Pro poperedzhennia nasylstva v simi : zakon Ukrainy vid 15 lystopada 2001 roku No. 2789-III [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>.
5. Pro okhoronu dytynstva : zakon Ukrainy vid 26 kvitnia 2001 roku No. 2402-III [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
6. Pro derzhavnu dopomohu simiam z ditmy : Zakon Ukrainy vid 21 lystopada 1992 roku No. 2811-XII [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>.
7. Pro zatverdzhennia Instruktсии shchodo poriadku vzaiemodii strukturnykh pidrozdiliv, vidpovidalnykh za realizatsiiu derzhavnoi polityky shchodo poperedzhennia nasylstva v simi, sluzhb u spravakh ditei, tsentriv sotsialnykh sluzhb dlia simi, ditei ta molodi ta vidpovidnykh pidrozdiliv orhaniv vnutrishnykh sprav z pytan zdiisnennia zakhodiv z poperedzhennia nasylstva v simi : spilnyi nakaz Ministerstva Ukrainy u spravakh sim'i, molodi ta sportu ta MVS Ukrainy vid 07 veresnia 2009 roku No. 3131/386 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>.
8. Pro zatverdzhennia Poriadku rozghliadu zvernenn ta povidomlen z pryvodu zhorstokoho povodzhennia z ditmy abo zahrozy yoho vchynennia : Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy, MVS

Ukrainy, MON Ukrainy, MOZ Ukrainy vid 19 lypnia 2014 roku No. 564/836/945/577 vid 19 serpnia 2014 roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14>.

9. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : zakon Ukrainy No. 4651-VI vid 13 kvitnia 2012 roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.